

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.ю.н. Атанас СЕМОВ, Носител на Катедра „Жан Моне“ на ЕС,
член на научно жури, назначено със Заповед № РД 38-339/22.05.2018 г.

на Ректора на СУ „Св. Кл. Охридски“

в конкурс за заемане на академична длъжност „доцент“

по професионално направление 3.6. Право (Право на Европейския съюз),
обявен във ДВ, бр. 35 от 24. 4. 2018 г.

с единствен кандидат гл. ас. д-р Христо Илков ХРИСТЕВ

I. Формални изисквания.

1. По отношение на процедурата.

Конкурсът е обявен съгласно изискванията на чл. 24 и сл. на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника по прилагането му и чл. 105 и сл. на Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“ (ПРАССУ).

По-конкретно, спазено е изискването на чл. 24, ал. 2 на ЗРАСРБ академичната длъжност „доцент“ да се заема въз основа на конкурс и избор, като (ал. 3) конкурс се открива, ако може да се осигури съответната преподавателска натовареност съгласно правилника на висшето училище.

Спазено съответно е изискването на чл. 106 на ПРАССУ заемането на академичната длъжност „доцент“ да се осъществява въз основа на конкурс и избор и на чл. 107 на ПРАССУ във вр. с чл. 98 и 100:

- Конкурсът е обявен надлежно в „Държавен вестник“, бр. 35 от 24. 4. 2018 г., на Европейския портал за кариерно развитие на учените и на интернет страницата на СУ „Св. Климент Охридски“, по предложение на Факултетния съвет.

- Допускането до участие в конкурса е осъществено от назначена от Ректора комисия с участието на ръководителя на структурното звено, за чиито нужди се обявява конкурсът, като Комисията по допускането е установила с доклад, че единственият кандидат е представил всички изискуеми документи и отговаря на изискванията.

2. По отношение на кандидатите.

В настоящата процедура документи за участие е подал **един кандидат**.

Кандидатът гл. ас. д-р Христо Илков Христов отговаря на всички изисквания по чл. 105 на ПРАССУ: има придобита образователна и научна степен „доктор” и не по-малко от две години е заемал академична длъжност „главен асистент”. По-конкретно:

- Завършил е **висше образование** по специалността „Право” в Юридически факултет на СУ „Св. Кл. Охридски” през 2002 г. През 2006 г. придобива ОНС „**магистър по Право на Европейския съюз**” в Европейския университетски център при Университета на Нанси (днес Университет на Лотаригния), Франция.

- През 2011 година придобива ОНС „доктор” по право на ЕС в ЮФ на СУ “Св. Климент Охридски”.

- През 2012 г. защитава докторска степен по публичноправни науки и в Университета на Нанси, Франция.

- Има специализации, обучения и научни обмени, съществени с университети и изследователски центрове във Франция, Великобритания, Германия, Норвегия и Канада в периода 2008-2017 г.

- През 2009 г. след проведен конкурс, е назначен за редовен асистент по „Право на ЕС” в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски”.

- От 2012 г., след проведен конкурс, е назначен за главен асистент по „Право на Европейския съюз” в ЮФ на СУ “Св. Климент Охридски”.

- Така **преподавателският му стаж** може да бъде изчислен на 9 години, което е повече от достатъчно според изискванията на закона и нормативните актове по прилагането му, но ми дава повод и да споделя разбирането си, че традиционното за българското юридическо образование разбиране за необходимост от „дълъг асистентски стаж преди хабилитация” е не просто остаряло, а крайно вредно с оглед стимулирането и запазването на ценните кадри на университета...

- Има пълна преподавателска натовареност като главен асистент. В Разпределението на учебните занятия на ЮФ на СУ, прието с Решение на ФС, има планиран пълен хорариум след хабилитация, което ще му позволи да заеме длъжността, за която кандидатства в настоящия конкурс.

Кандидатът не заема академични длъжности в други учебни заведения в страната или чужбина.

*Въз основа на изложеното приемам, че единственият кандидат гл. ас. д-р Христо Христов **отговаря на формалните изисквания на ЗРАСРБ и правилниците по прилагането му, в частност на чл. 105 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“.***

II. Относно академичната дейност на кандидата.

Доколкото процедурата, в която участваме, цели академично назначение (а не придобиване на научна степен), приемам, че кандидатите трябва да се оценяват основно по две групи критерии: способност за преподавателска и способност за научна работа. Затова по смисъла на чл. 27 (4) на ЗРАСРБ приемам, че не само „при равни условия по чл. 24, ал. 1“, но и при само един кандидат научното жури следва да взема предвид и общата оценка, получена от оценяването на допълнителни показатели, приложими за съответната област, като:

1. свързани с учебната дейност:

а) аудиторни и извънаудиторни занятия – разработване на лекционни курсове; нововъведения в методите на преподаване, осигуряване на занимания в практическа среда извън висшето училище или научната организация;

б) публикувани учебни материали – ръководства, сборници и други, разработени от кандидата, или съавторство в издаден учебник или публикуван електронен учебник;

в) работа със студенти и докторанти, включително съвместна работа със студенти и докторанти в научноизследователски и художественотворчески проекти;

2. свързани с научноизследователската дейност:

а) участие в научноизследователски проекти; участия с доклади на международни и национални научни форуми; членство в авторитетна творческа и/или професионална организация в съответната научна област;

б) научни и научно-приложни разработки;

г) научни публикации (печатни и електронни), включително публикации в международни издания.

Смятам за уместно да се има предвид също, че поради относително скорошното въвеждане на дисциплината „Право на ЕС“ – и принципната новост на материята за нашата правна доктрина – опитът в хабилитационни процедури в тази материя е ограничен. В този смисъл тя има значение и за доизграждане на разбирането за изисквания за хабилитация в тази материя, поради което ще си позволя някои принципни бележки.

1. Академична дейност в СУ.

1.1. От 2009 г. кандидатът Христо Христов работи като „асистент“ и „главен асистент“ в ЮФ на СУ и ежегодно с пълна натовареност води семинарни занятия по дисциплината „Право на Европейския съюз“ в специалностите „Право“ и „Международни отношения“ на ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

Като титулярен лектор по дисциплината в двете специалности познавам максимално детайлно работата на колегата Христов като **асистент** и мога еднозначно да потвърдя неговата академична отдаденост, широка юридическа култура, много задълбочена и ефективна компетентност в материята „Право на ЕС“. Може да се установи известна организационна неустойчивост, която се старае да компенсира с интелект и сърдечност, но която не бива да се допуска в бъдещата му работа на хабилитиран преподавател. Водените от него упражнения в ЮФ на СУ винаги се радват да постоянен интерес сред студентите, което е ясен индикатор за добре вършена работа.

1.2. От 2014 г. изнася успешно **лекции по отделни теми** по дисциплината „Право на ЕС“ в специалностите „Право“ и „Международни отношения“, въз основа на решения на ФС на ЮФ на СУ.

1.3. Познавам го добре като хоноруван (още от 2007 г.) и **щатен преподавател** (от 2009 г.) и в **Международната магистърска програма „Право на ЕС“ в ЮФ на СУ**, на която съм ръководител и в която се проявява като високо компетентен, аналитичен, но и практически ориентиран лектор, ръководител на семинарни занятия и ръководител на дипломни проекти на френски език.

По-конкретно в Международната магистърска програма „Право на ЕС“ в ЮФ на СУ след 2007 г. е изнасял лекции и провеждал семинарни занятия по дисциплините: „Вътрешен пазар на ЕС. Четири свободи на движение“; „Гражданство на ЕС и права на човека в ЕС“, „Съдебна система на ЕС – обща и специална част“; „Принципи на прилагане на Правото на ЕС“, „Пространство на свобода, сигурност и правосъдие в ЕС“ (изборна); „Методология на европейската интеграция“ (на френски език, задължителна за студентите-франкофони). Редом с това е бил и научен ръководител от българска страна на 7 магистранти-франкофони.

1.4. Кандидатът има немалък опит в изнасяне на лекционни курсове по дисциплината „Право на Европейския съюз“ и сродни учебни дисциплини в други факултети на СУ:

- Хоноруван преподавател по „Право на ЕС“ в Катедра „Европеистика“ на Философския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ в периода 2010 – 2012 г.;
- лекционен курс по „Вътрешна сигурност на ЕС“, сп. „Международни отношения“, Магистърска програма „Вътрешна сигурност“ (избираема);
- лекционен курс по „Право на ЕС“, сп. „Регионално развитие“, бакалавърска програма, задължителна дисциплина;
- лекционен курс по „Въведение в правото и правната система на ЕС“ на английски език, сп. „Европейски изследвания“, бакалавърска програма, задължителна дисциплина;
- лекционен курс по „Принципи на прилагане на правото на ЕС“, специалност „Европеистика“, избираема дисциплина;
- лекционен курс по „Пространство на свобода, сигурност и правосъдие“, специалност „Европеистика“, избираема дисциплина;
- Лекционен курс по „Право на Европейския съюз“, специалност „Регионално развитие“, бакалавърска програма, ГГФ на СУ „Св. Климент Охридски“ (от 2016 г. до сега)

2. Преподавателска дейност извън СУ.

2.1. Д-р Христо Христов е водил занятия като хоноруван преподавател по „Право на ЕС“ и „Международно публично право“ в Академията на Министерство на вътрешните работи в периода 2010 – 2014 г.

2.2. Не преподава в други български университети.

2.3. Изнасял е лекции като гост-преподавател по Програма „Еразъм” на ЕС в Европейския университетски център в Нанси (2015 г.) и Центъра за европейски изследвания в Университета на Бордо, Франция (2017 г.).

2.4. Има широка преподавателска извънуниверситетска дейност – в съдебната система и адвокатурата, в повечето случаи под мое академично ръководство, и е добре приет като лектор. В периода 2010-2018 г. е изнасял лекции в над 20 теоретико-практични семинара за съдии и адвокати, организирани от Министерския съвет, Върховния административен съд, Висшия адвокатски съвет, Софийската адвокатска колегия, Института по Европейско право, Центъра за обучение на адвокати „Кръстю Цончев“, Института по публична администрация към Министерски съвет, Агенцията по заетостта и др.

2.5. През 2017 и 2018 г. участва активно (с общ хорариум от над 100 часа годишно) в Едногодишното продължаващо задълбочено обучение по Право на ЕС, организирано от Центъра за обучение на адвокати „Кр. Цончев” и ЮФ на СУ – във формата на Следдипломна квалификация по Правилника на СУ, в което през 2017 г. бяха обучени над 230 адвокати, прокурори и съдии от цялата страна, а през 2018-а се обучават общо над 500.

2.6. Работил е като експерт и консултант по различни проекти в материята на правото на ЕС, осъществени от Върховната касационна прокуратура, Европейската служба за борба с измамите (OLAF), Комисията за установяване на имущество, придобито от престъпна дейност, Министерския съвет, администрацията на Президента на Република България и Министерство на правосъдието.

2.7. Участвал е с научни разработки в няколко научни проекта по ФНИ на СУ.

3. Относно научното израстване на кандидата.

3.1. Научно обучение.

Христо Христов има специализация от 2006 г. по Право на ЕС (ОНС „магистър по Право на Европейския съюз”, изследователски профил, в Университета на Нанси, Франция, със стипендия на френското правителство.

Има по същество 2 защитени доктората – в СУ през 2011 и в Университета на Нанси (изцяло на френски език) през 2012 г.

3.2. Допълнителна дейност, свързана с професионалното развитие.

Кандидатът е съ-учредител и член на Управителния съвет на Българската асоциация за Европейско право (BAEL) от 2014 г. Член на Българската асоциация по международно право (от 2010 г.).

От 2012 години работи като адвокат, член на Софийска адвокатска колегия.

Има отлична чуждоезикова подготовка: владее отлично френски, английски и италиански език, а на работно ниво – испански език.

В личен план разкрива качества на старателна колегиалност и способност за работа в колектив.

Въз основа на изложеното смятам, че кандидатът има дейност и качества, позволяващи му да изпълнява функциите на хабилитиран преподавател.

III. Относно научните трудове на кандидата.

1. По смисъла на чл. 108, ал. 7 от Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски”, кандидатът в конкурс за доцент е **представил:**

- а. списък на всички публикации;
- б. списък на публикациите, представени за участие в конкурса;
- в. списък на публикации, конференции, проекти и научни ръководства, генериран от системата „Авторите”, в случаите когато кандидатът вече заема академична длъжност в СУ „Св. Климент Охридски”.

2. Списъци на публикациите.

2.1. Кандидатът е представил „**списък на всички публикации**”, включващ 2 монографии (с едната от които участва в настоящия конкурс), 6 студии (за някои от които не може да се установи обем) и 9 статии (1 от които на английски език), всички публикувани в сериозни издания. Трудовете са

посветени на относително широк кръг проблеми. Публикуваният дисертационен труд „Право на Европейския съюз – наказателноправни въпроси” (Сиела, София, 2012, 600 стр.) е много сериозно изследване, далеч надхвърлящо обикновените стандарти за първа дисертация. Заслужава да се отбележи, че кандидатът има принос като съставител на учебното помагало „Записки по право на ЕС” (УИ „Св. Кл. Охридски”, София, 2009) и на сборника с нормативни текстове и коментари „Договорът от Лисабон. Консолидирани текстове и коментари” (УИ „Св. Климент Охридски”, София, 2009). Превеждал е част от българското издание на един от най-референтните учебници по право на ЕС – този на проф. Жан-Пол Жаке „Институционно право на ЕС” (ИЕП и УИ „Св. Климент Охридски”, София, 2007), както и българското издание на монографичното изследване на проф. Жан-Дени Мутон „Юридически размисли върху бъдещето на ЕС” (УИ „Св. Кл. Охридски”, София, 2010).

Намирам списъка на всички публикации за съответстващ на изискванията за хабилитиран университетски преподавател.

2.2. Съгласно изискванията кандидатът е представил и „**Списък на предоставените за участие в конкурса публикации**”, който по същество е идентичен – 1 монография и 1 студия, 4 статии и 1 коментар.

Този списък ми се струва кратък за хабилитиращ се изследовател! Приемам, разбира се, че качеството на изследванията е по-важно от броя им, известно е и че днешната академична практика не стимулира научната дейност на академичния състав. Но съм убеден в смисъла на научната дейност, вкл. като основен критерий за академично израстване!

Може да се установи, че представените за участие в конкурса публикации са публикувани след придобиването на ОНС „доктор” и не повтарят съдържанието на дисертационния труд, поради което са годни за разглеждане в настоящата конкурсна процедура.

2.3. Приложеният „Списък на установените цитирания на научните трудове” включва 5 единици, 3 от които – мои трудове...

Въпреки споделените резерви, приемам, че списъците с публикации за участие в конкурса и с установени цитирания отговарят на разбирането за изискуемо.

3. По отношение на представената за участие в конкурса студия „Трансатлантическо сътрудничество в борбата с тероризма и тежката престъпност – обмен на PNR данни и защита на основните права”, Европейски правен преглед, том XIX, 2017, стр. 20-58.

Студията е първата специализирана публикация на български език, посветена на уреденото в правото на ЕС трансатлантическо сътрудничество в превенцията, разкриването и разследването на престъпления чрез използване на нови технологии. Актуалността на изследваната в студията проблематика произтича от наличието на нова за правото на ЕС уредба. В съюзната правна литература са известни много малко други аналитични разработки относно трансатлантическото сътрудничество в борбата с тероризма и тежката престъпност и в частност, относно обмена на резервационни данни на пътниците (PNR) за такива цели.

Анализирани са възникването и утвърждаването на модела на третиране на PNR данни, като средство за превенция и разкриване на тежки престъпления, както и неговото налагане като елемент на трансатлантическото сътрудничество. Разгледана е новата европейска уредба на събиране и обмен на PNR данни за правоохранителни цели, приета през 2016 г. след серията терористични атентати в различни европейски държави. Втора основна линия на анализ обхваща проблемите, произтичащи от събирането и третирането на PNR данни за правоохранителни цели във връзка със защитата на основните права.

Като оригинални или приносни елементи могат да бъдат определени:

- анализът на възникването и развитието на модела на автоматизирано обработване на PNR данни за целите на превенция, разкриване, разследване и доказване на престъпления като елемент от трансатлантическото сътрудничество;
- очертаването на тези основните общи положения на режима на защита на личните данни, установен в правото на ЕС, които са от значение в полето на правоохранителната дейност;
- определянето на дефицитите, които уредбата и практиката на трансатлантическо сътрудничество в борбата с тероризма и тежката престъпност разкрива по отношение на обмена на PNR данни.

- оригиналната автора теза за наличие на проблеми, свързани с липсата на достатъчно ясни и точни правила за обмена на PNR данни между ЕС, САЩ и Канада, както и за прекомерно широко прилагане на PNR модела за превенция и разкриване на престъпления.

- очертаните проблеми, свързани с обхвата на намеса в правото на личен живот, засягането на изискването за пропорционалност на прилаганите мерки, както и липсата на достатъчно гаранции за ефективна защита на правата на засегнатите лица в САЩ и Канада.

Предвид и факта, че изследванията на български език относно защитата на основните права във връзка с използването на нови технологии за правоприлагащи цели, са изключителна рядкост, *приемам, че студията представлява ценен принос и полезна основа за развитие на научноизследователската работа в това все по-значимо направление на правна уредба и правоприлагане.*

4. По отношение на представените за участие в конкурса статии.

Представените от кандидата съчинения са публикувани в престижни издания, изследват видимо разнородна проблематика, което разкрива широката правна култура и широкия кръг научни търсения на кандидата. Подходено е с академична отговорност и стил. Може да се изрази съжаление, че автор с несъмнени способности не намира мотивация за по-широка научна продукция...

4.1. Статията „За отговорността на държавата за вреди, причинени на частноправни субекти от нарушения на правото на ЕС във вътрешния правен ред на Република България” (сп. „Съвременно право”, 3/2017, стр. 50-61) анализира прилагането на принципа на отговорност на държавите-членки за вреди, причинени на частни лица от нарушения на правото на ЕС в контекста на тълкувателно дело No 2/2015 на Върховния касационен и Върховния административен съд на Република България. Разгледани са основните елементи на принципа за отговорност на държавата за вреди, причинени на частни лица, изведени и утвърдени в практиката на СЕС. Анализирана е (макар и доста накратко, предвид несъмнената важност на въпроса) практиката на прилагане на принципа у нас, като се развива тезата,

че въпреки липсата на ясна и изчерпателна уредба, отговорността на държавата за нарушения на правото на ЕС следва да се реализира по реда на Закона за отговорност на държавата и общините за вреди (ЗОДОВ), при разпределяне на исковете между административните и общите граждански съдилища, съобразно наличието или отсъствието на изрични основания за завеждане на иск в ЗОДОВ.

Макар да не е първа, нито най-изчерпателна публикация по темата (преди година стана факт цялостното изследване на доц. Ст. Костов), предложената статия засяга важни практически аспекти от прилагане на принципа за отговорност на държавата за вреди от нарушения на правото на ЕС и е ценен опит за преодоляване на противоречията и празнотите в българската правна уредба на отговорността на държавата и в практиката на българските съдилища по прилагане на правото на ЕС.

Струва ми се абсолютно наложително авторът да актуализира това свое изследване с оглед на последните изменения в АПК в духа именно на споделените от него виждания.

4.2. Статията „Принципът на правовата държава в правния ред на Европейския съюз” (в: Райна Николова (съст.), „Законът на правото или правото на закона”, Сборник с публикации на Нов български университет, София, 2016, стр. 169-189) разглежда особено значимия въпрос за проявлението на принципа на правовата държава в правния ред на Европейския съюз. Авторът поставя акцент върху особеното значение на този принцип, като израз на специфичната правна природа на европейската интеграционна система и очертава основните му измерения. Извежда и собствена дефиниция на принципа.

Като присъщи аспекти на принципа на правовата държава в съюзния правопорядък са анализирани:

- наличието на всеобхватен контрол от независим съд, като положение, развито в практиката на Съда на ЕС относно обхвата на осъществявания от съюзната юрисдикция контрол и достъпа до нея;
- ограничаването на произволното упражняване на публична власт чрез основните принципи на правото и в частност, чрез практиката по прилагане на принципа на пропорционалност;

- развитият механизъм на защита на основните права в правния ред на ЕС;
- равенството на частноправните субекти пред закона, основано на забраната за дискриминация на основата на гражданство и генерализирането на изискването за равно третиране в хода на развитие на интеграционния процес;
- наличието на своеобразна конституционна уредба и контрол за конституционност в правния ред на Европейския съюз.

Оригинален принос на статията представлява очертаването на цялостно концептуално виждане за специфичното проявление на принципа на правовата държава в правния ред на ЕС и провеждането му в основни измерения на институционалното право на Съюза. Макар и изследван от други автори, някои от които надлежно цитирани, това е фундаментален въпрос, към който кандидатът е подходил с видима научна задълбоченост. Ограниченият обем не позволява цялостно развитие на философския прочит на автора, но позволява да бъдат установени неговите несъмнени изследователски качества. Позволявам си и тук настоятелна препоръка за бъдещо по-задълбочено и мащабно изследване, съответстващо на значимостта на проблематиката.

4.3. Статията „Прилагане на преюдициалното запитване в наказателното производство” (сп. „Адвокатски преглед”, 3/2015, стр. 23-30) има за предмет особеностите на механизма на преюдициалното запитване в особено специфичната в това отношение материя на наказателното и наказателно-процесуалното право след влизане в сила на Договора от Лисабон. Принос представлява свързването на инструмента на преюдициалните запитвания с прилагането на уредбата на наказателното производство, при което от една страна следва да бъде отчитана спецификата на тази форма на съдебен контрол от Съда на ЕС, а от друга страна, да не се допуска превратно използване на запитванията по чл. 267 ДФЕС като средство за заобикаляне на установения в националното право процесуален ред или за своеобразно „допълване” на националната наказателноправна уредба.

Смятам, че авторът задължително трябва да доразвие тази своя статия в актуализирана студия предвид новата уредба от ноември 2017 г. на преюдициалното запитване в българския НПК – очевиден и зловещ пример за

законодателно малоумие, в грубо противоречие както със самата идея на преюдициалния механизъм (като право и задължение на националния съдия по всякакви дела!), така и с практиката на Съда на ЕС. Това бе потвърдено пределно ясно с произнасянето на СЕС само преди дни по първото българско смислено преюдициално запитване по наказателно дело (Дело *Пинзару* по ПЗ на Свиленградския районен съд от 2017 г.).

4.4. Коментарът „Договорът за стабилност, координация и управление – какви решения за икономическия и паричен съюз” (в: Семов, А., (съст.) „Новият европейски пакт от март 2012. Договор за стабилност, координация и управление в Икономическия и паричен съюз”, София, 2012, стр. 49-65), макар и публикация в коментар на приетия през 2012 г. Договор за стабилност, координация и управление в икономическия и паричен съюз, има характеристиките на статия и може да бъде приет за рецензиране в настоящия конкурс. Предмет на анализ са основните нормативни разрешения, възприети от държавите-членки на ЕС с Договора за стабилност, координация и управление.

Познавам проблематиката достатъчно добре, за да установя, че като специфичен принос на автора може да се определи очертаването на особената правната природа на уредбата по новия договор, анализа на съотношението ѝ с класическата интеграционна уредба и извеждането на слабостите, които новият европейски пакт от 2012 г. разкрива. Интерес представлява и развита от автора теза, че макар и сключен във формата на класически международен договор, Договорът за стабилност, координация и управление е обективно свързан с интеграционната уредба и е предназначен в перспектива да се инкорпорира в нея.

По-общо в предложените за участие в конкурса публикации прави впечатление пълното отсъствие на публикации по темата на предложенията хабилитационен труд. Даваме си обаче сметка колко полезно – както за доктрината, така и за практиката – би било научните усилия на автора да водеха до публикуване на отделни анализи преди сглобяването им в цялостен труд...

Въз основа на изложеното и с посочените резерви за необходимост от по-богата научна продукция, приемам, че представените от кандидата публикации отговарят на изискванията.

IV. Относно представения хабилитационен труд „Вътрешен пазар и основни свободи на движение в правото на Европейския съюз” (изд. „Сиела”, София, 2018, 520 стр.).

1. Общи характеристики.

Трудът е публикуван от авторитетното издателство „Сиела” преди изтичането на срока за участие в конкурса и представлява самостоятелно монографично изследване, поради което е годен за рецензиране.

1.1. Относно структурата.

Общият обем от 520 стр. силно впечатлява, познаваме немалко хабилитации със съвсем скромнички научни съчинения... Приемам като обем на труда пълния му обхват, тъй като съществена част от труда, която не може да бъде отделена от изложението, е справката за научния апарат („библиографията”).

Предвид изключително широката тема е безспорно, че авторът не е търсил изкуствено постигане на обем, а е включил в предмета на изследване съществени и свързани проблеми. Изложението е стегнато, без излишна информация, исторически препратки (понякога дори необходими), натоварваща фразеология и излишни отклонения (въпреки някои видими стремежи към практическа полезност извън строго научната методология).

Трудът е **структуриран в 6 глави**, всяка от които е подразделена в съответствие със следваната логика на изложението. Авторът е предпочел да не следва утвърдената във френската научна школа (на която сам е възпитаник) задължителна тезисна структура от 2 части, която позволява, вместо механично следване на групите проблеми, обобщаването им според обединяващи ги научни критерии. При много строга научна изискателност това може да се определи като слабост. Предвид огромната практическа важност на

изследваната материя обаче приемам този подход за подходящ, аз също съм прибягвал до него в изследването на особено важни за практиката на националния юрист проблеми (като принципите на прилагане на правото на ЕС).

Първата глава е очевидно въвеждаща, но необходима с оглед спецификата на материята. Свободата на установяване и предоставяне на услуги е разгледана в 2 отделни глави предвид съществените отлики между установяването на стопанските субекти и предоставянето на услуги, като този подход е добре аргументиран от автора.

Споделям енергично несъгласие с подразделянето на научно изложение на параграфи, естествено присъщи на нормативен акт, не на изследователски труд! Това е недъгава съветска традиция, която е крайно време да бъде интелектуално забранена, като неестествена на една нормална научна конструкция...

Забелязва се обаче известно неравновесие в обема на главите, най-отчетливо в глава 2 (60 стр., при това посветена на практически най-важната материя на свободно движение на стоки) в сравнение с други глави на труда (напр. глава III относно свободното движение на хора, 140 стр. и обратно Глава VI относно движението на капитали от само 25 стр.).

Отделно някои основни подразделения на изложението (неуместно оформени като „точки“) са тежко несъразмерни с други: напр. „точката“ относно взаимното признаване на дипломите и професионалната квалификация е в обем от 17 стр., докато „точката“ относно Допустими мерки по чл. 65, пар. 1, буква а) ДФЕС е с обем ...1 стр.

Това са очевидни структурни слабости.

1.2. Относно научния апарат.

Научният апарат на монографичното изследване е абсолютно впечатляващ! Включва 1778 бележки (!), които съдържат уместни позовавания на:

- 93 монографии, учебници или учебни курсове (на български, френски, английски и италиански език);
- 123 статии и студии на български и чуждестранни автори,

- 121 правни акта на ЕС (6 международни договора, 47 регламента и 68 Директиви),

- 54 решения и други актове на ЕК,

- Особено впечатление прави позоваването на общо **над 1 500 (!) решения на СЕС** (а не 1 200, както авторът небрежно е посочил на корицата на книгата си...), които отразяват в пълнота практически почти цялата релевантната съюзна юриспруденция.

Силно впечатление прави **оригиналното структуриране на цитираната изобилна съдебна практика**: групиране на цитираните релевантни съдебни решения според техния предмет (съответно според 6-те глави на труда и отделно – според конкретния материален предмет на произнасяне на СЕС), което дава на научни апарат изключителна практическа използваемост! Трудът сам по себе си позволява (особено на тези български юристи, които все още имат колебание относно ролята, значението или правната сила на практиката на СЕС като правен източник...) да се види в пълнота ключовата, централна и водеща роля на юриспруденцията в изграждането на правната уредба на материята (и дори по-общо на правото на ЕС като „съдотворно” право, judge made law), нерядко по-късно кодифицирана от съюзните институции в писани източници (особено ярък, но далеч не единствен пример е Директива 2004/38 относно свободното движение на хора).

Споделям несъгласие само с посочването на някои решения на СЕС на български език, което силно би затруднило практик, който иска да се позове на съответното решение, което обаче не е налично на български език (от практиката преди 2007 г.)...

Оригинално (макар и навярно спорно, но удобно за читателя) е структурирането на библиографията според езиците на цитираните съчинения (български, френски, английски, италиански).

В цитираните български съчинения могат да се установят някои пропуски, дори с цел да се разкрие тяхна слабост или недостатъчност...

Приемам, че научният апарат на труда е цялостен, всеобхватен и напълно релевантен на изследваната проблематика. Позволявам си да приема, че той сам по себе си има приносно значение.

Смятам за наложително обаче за пореден път категорично да възразя срещу използването – поне в научни трудове! – на категорията „библиография“ без подразделяне на „използвани източници“ и „цитирани източници“! Утешително е, че в разглеждания труд посочената „библиография“ включва именно и само цитираните единици, но това не оправдава автора или редакторите на издателството...

2. Относно темата.

Проблематиката на правния режим на Вътрешния пазар на ЕС не е била предмет дори на частично изследване в българската правна литература и отдавна силно се нуждаеше от такова! Както заради нейното централно значение в правото на ЕС, така и – дори най-вече! – заради нейното най-голямо (от всички проблеми на правото на ЕС) практическо значение: позволявал съм си да пиша, че 4-те свободи на движение са гръбнакът на съюзния правов ред. Мога да го кажа и иначе: ЕС е преди всичко Вътрешен пазар (затова е и успешен проект), правото на ЕС е 4 свободи и всичко останало! И ако е вярно, че европейската интеграция е „икономика чрез право“, това на първо място включва правото на Вътрешния пазар.

Затова обаче проблематиката естествено е предмет на множество изследвания в чуждоезиковата литература. Което неизбежно прави изследователската задача на автора още по-трудна! Да направиш новаторски прочит или научен принос в една изследвана от чуждестранни автори вече повече от 6 десетилетия материя е огромно изпитание. Това е проблематика, в която не може да се предложи напълно новаторски труд. Авторът обаче е предложил добра систематизация, научна задълбоченост и практическа полезност, поради което се е справил достатъчно добре с тази тежка задача!

Пред нас е труд, който има белезите на учебник, но с несъмнени научни характеристики. Убеден съм, че изкуственото разделяне на „учебни“ и „научни“ трудове е неуместно – добрият учебник е разбираема наука, добрата наука е годна за изучаване!

Очевидна е авторовата претенция за цялостно изследване. Тази претенциозна задача е изпълнена – макар по някои проблеми (напр. свободното движение на капитали или особените последици на свободата на

движение за фундаменталния статус на гражданина на ЕС) да може да се изисква още по-разгърнато изследване.

В този смисъл доколкото изискванията за един хабилитационен труд се различават от изискванията за дисертационен труд, не възразявам срещу разглеждането на 4-те свободи в едно изследване. Това е изследване на един проблем: правният режим на Вътрешния пазар на ЕС.

Затова смелостта на автора да предложи систематизиращ цялостен труд трябва да бъде оценена положително – аз самият се изкушавах да направя подобен опит, силите ми стигнаха само за частично изследване на свободното движение на хора и ясно разбирам колко отговорна задача е това.

Приемам, че темата на хабилитационния труд „Вътрешен пазар и основни свободи на движение в правото на Европейския съюз” може да се разглежда и като **цялостна самостоятелна тема**.

Нейната актуалност – макар наглед спорна, доколкото е предмет на изследване от самото начало на интеграционния процес през 50-те години на ХХ век – е неизменна. Това е проблематика с особена динамика, която позволява винаги да се добави нещо ново.

Практически неизследвана в българската литература, включително в предходни публикации на автора, което вече отбелязах...

Поради това приемам, че темата на труда е дисертабилна.

3. По същество.

3.1. Изследването „Вътрешен пазар и основни свободи на движение в правото на Европейския съюз” е оригинален труд. Той напълно се различава от доктората на кандидата (от 2011 г.), посветен на изграждането на наказателно-правна компетентност на ЕС.

3.2. Научната задача, произтичаща от темата на труда, е изпълнена с познание, вещина и отговорно. Изложението покрива всички основни проблеми.

3.3. Правят впечатление ясният и прецизен стил, изказът е добър, макар на моменти с уклон усложнена и поради това тромава фраза. Терминологията е безупречна, тезите (в повечето случаи) са формулирани ясно, аргументирано

и с някои изключения – завършено, изложението е цялостно, пълно и четивно, граматиката също е безупречна. Това са съществени достойнства.

Трудът очевидно разкрива много добра теоретична подготовка и значими практически умения на автора. Сам адвокат, явявал се по дела именно в разглежданата материя, той дава на научното изследване изключително полезна пряка връзка с практиката, което, длъжни сме да признаем, е рядкост!

Това е труд на сериозен и задълбочен специалист – но поради огромния си обем и този труд сякаш е предназначен ...само за специалисти. Позволявам си и тук настоятелна препоръка авторът да подготви на основата на своя труд структурирано (систематизирано) кратко четиво, което да се използва широко в юридическото университетско и професионално обучение, с което при това авторът също е силно ангажиран.

3.4. Рецензираният монографичен труд е **първото в България цялостно изследване на теоретичните и практическите аспекти на Вътрешния пазар на Европейския съюз**. На основата на задълбочен анализ на уредбата на първичното и изобилното производното право на ЕС и на изключително изобилната юриспруденция на Съда на ЕС, е разработена цялостна концепция за осъществяването на 4-те свободи на движение в ДЧ на ЕС.

3.5. Трудът си поставя научната задача да изясни общите положения, на които се основават свободите на движение, като изграждащи елементи на Вътрешния пазар на ЕС, и съответно кои са специфичните елементи, които характеризират всяка форма на свободно движение. Изследването изхожда от хипотезата, че основните свободи на движение са взаимосвързано цяло – съставни елементи на Вътрешния пазар, подчинени на единен правен режим, независимо, че се характеризират с определена специфика и за всяка свобода на движение са присъщи определен порядък особени правила.

3.6. Въвеждащата глава развива разбирането за Вътрешния пазар и основните свободи на движение като главно измерение на процеса на европейска интеграция. За целта авторът анализира от една страна концептуалните категории, на които почива европейската интеграция и вътрешния пазар на ЕС, а от друга, разглежда значението на конструирането на вътрешен пазар чрез осъществяването на основните свободи на движение за формирането на правната система на ЕС. Формулирани са понятия за

вътрешен пазар и основни свободи на движение, очертани са основните общи елементи на единния правен режим на вътрешния пазар и на основните свободи на движение.

Следващите пет глави са последователно посветени на различните свободи на движение, които формират Вътрешния пазар на ЕС, в съответствие с уредбата им в Договора за функциониране на Европейския съюз, като във всяка глава предмет на анализ са общите и специалните елементи, на които се подчинява упражняването на съответната свобода на движение. Впечатление прави, че в съответствие със специфичния подход, въз основа на който в ДФЕС е уредена като една обща категория свободно движение на хора, така и специална уредба относно различните форми на икономическа дейност, свързани с тази свобода на движение, авторът от една страна разглежда в Глава III специфичния режим на свободно движение на хора, след въвеждането на гражданство на европейския съюз, като включва в тази категория проблематиката на свободно движение на работници, а в Глава IV и V съответно третира формите на самостоятелна икономическа дейност, които могат да бъдат упражнявани както от самонаети лица, така и търговски дружества и приравнени на тях субекти – свободата на установяване и свободното предоставяне на услуги. Глава VI е посветена свободното движение на капитали.

3.7. В Глава II предмет на анализ са правилата, на които се подчинява свободното движение на стоки. Изведено е понятие за стока по смисъла на правото на ЕС, като се очертават и другите определящи елементи за режима на свободно движение на стоки – необходимото наличие на презграничен елемент и прилагането на правилата за свободно движение спрямо държавите членки и различните възможни проявни форми на организация на публичната власт и администрация. Подробно изследвани са основните нормативни разрешения, на които почива свободното движение на стоки. Особен акцент оправдано е поставен на забраната на количествените ограничения и на възможни мерките с равностоен ефект, като са представен множество конкретни примери за такива мерки. Очертани са основните мерки на позитивна интеграция, които Учредителните договори предвиждат в полето на свободното движение на стоки, както и приложимите особени правила относно допустимите ограничения в прилагането на уредбата на свободно движение на

стоки, произтичащи от чл. 36 на ДФЕС и от практиката относно ограничения по императивни съображения от общ интерес.

3.8. В Глава III, която има за предмет свободното движение на хора, на първо място е разгледано консолидирането на общ статус на физическите лица – граждани на държавите-членки и неговото значение за свободното движение на хора. На тази основа е отграничено положението на гражданите на ЕС от това на гражданите на трети страни в упражняването на свободно движение. Очертани са различните форми на свободно движение на хора и специфичните възможности, свързани с тях. Предмет на подробен анализ са общите права, гарантирани на гражданите на Съюза и членовете на техните семейства, като особен акцент е поставен върху правото на продължително пребиваване, правото на постоянно пребиваване и забраната за дискриминация. Изведени са още някои допълващи свободното движение правила, които имат особена значимост за неговото упражняване, като уредбата на взаимното признаване на дипломите и професионалните квалификации, общите положения на координацията на социално-осигурителните системи и правата на достъп до здравеопазване в друга държава членка на ЕС. Предмет на анализ са също специфичните правила относно изключенията и допустими ограничения в прилагане на уредбата на свободно движение на хора.

3.9. Глава IV има за предмет правната уредбата и практиката по прилагане на свободата на установяване. Предмет на подробен анализ са приложимите правила за достъп до пазара на една държава членка и за упражняване на дейност в друг държава от ЕС при свобода на установяване. Разгледани са и някои основни мерки на хармонизация, приети в областта на установяването, като уредбата по Директива 2006/123/ЕО за либерализация на услугите, мерките на хармонизация на дружественото право и мерките на хармонизация на адвокатската професия. Особено внимание е отделено на връзката между данъчното облагане и упражняването на свобода на установяване.

3.10. Глава V изследва правилата, приложими към свободното предоставяне на услуги. В нея е изведено понятие за услуга по смисъла на правото на ЕС, като се отграничава общата категория на услугите от услугите от общ интерес. Систематизирани са също правилата, приложими към достъпа

до пазара на услуги в друга държава членка и упражняването на дейност на пазара на приемащата държава. Изследвани са още основните нормативни разрешения, заложи в Директива 2006/123/ЕО относно либерализирането на услугите в ЕС, като се извежда приносът на Директивата спрямо развитите положения преди нейното приемане. Авторът поставя и акцент върху уредбата на командироване на работници, на услугите на електронна търговия, също както и върху данъчноправните ефекти при упражняване на свободно предоставяне на услуги.

3.11. Глава VI разглежда накратко развитието на уредбата на свободно движение на капитали, като е очертава обхвата на тази свобода на движение при действащата редакция на Учредителните договори. Анализирани са също забранените ограничения на свободно движение на капитали, както и специфичните правила относно допустими ограничения, които отличават свободното движение на капитали от останалите свободи на движение.

3.12. Като **приносни елементи** на рецензирания труд могат да бъдат определени:

- извеждането на понятие за „Вътрешен пазар” на ЕС и на понятие за „основни свободи на движение”, при изясняване на съотношението на тези свободи с гарантираните в правото на ЕС основни права;
- очертаването на най-значимите общи елементи, на които се подчиняват различните свободи на движение като част от единен правен режим;
- извеждането на понятие за „стока” по смисъла на правото на ЕС и очертаването на презграничния елемент на отношението и прилагането на правилата на свободно движение на стоки спрямо държавите членки във всички възможни техни проявления като определящи условия за материалното приложно поле на свободното движение на стоки;
- подробният анализ на предвидените в правото на ЕС забрани за налагане на мита и равностойни на тях такси и за налагане на количествени ограничения и на мерки с равностоен ефект, както и поставения акцент върху приближаването на практиката на Съда относно стоките към общата линия на юриспруденцията относно гарантирането на достъп до пазара при упражняване на основните свободи на движение;

- анализа на формирането на общ правен статус на физическите лица-гражданите на държавите-членки въз основа на упражняване на различните форми на свободно движение на хора и очертаното значение на въвеждането на института на гражданството на Европейския съюз за свободното движение на хора и въздействието на този институт върху гарантираните права на лицата в рамките на Вътрешния пазар;

- изясняването на особеното положение на гражданите на трети страни относно свободното движение на хора във Вътрешния пазар на ЕС и в частност, систематизирането на правата, гарантирани на гражданите на тези страни, с които Съюзът има сключени договори за асоцииране и споразумения за привилегирани отношения;

- анализът на общият режим на свободно движение на гражданите на ЕС и членовете на техните семейства, въведен с директива 2004/38/ЕО, при поставяне на акцент върху уредбата на правото на продължително и постоянно пребиваване, както и на забраната за дискриминация и изключенията от нея;

- изясняването на значението на взаимното признаване на дипломите и професионалните квалификации, на координацията на социално-осигурителните системи и на презграничния достъп до здравеопазване в контекста на упражняване на правата на свободно движение на хора;

- формулираното понятие за свобода на установяване като специфична форма на презгранична икономическа дейност и очертаване на основните форми на упражняване на тази свобода;

- анализа на правилата, на които се подчинява достъпът до пазара и упражняването на икономическа дейност в друга държава-членка при свобода на установяване;

- извеждането на понятие за „услуга“ по смисъла на правото на ЕС, при разграничаване на общата категория на услугите от „услугите от общ интерес“;

- анализа на основните условия, които определят достъпа до пазара на услуги и упражняването на дейност по предоставяне на услуги в друга държава-членка на ЕС;

- изясняване значението на мерките на хармонизация, свързани с либерализацията на предоставянето на услуги, командироването на работници за целите на предоставяне на услуги и електронната търговия за прилагането на свободното предоставяне на услуги;

- извеждането на понятие за капитал по смисъла на правото на ЕС и анализа на условията, определящи свободното движение на капитали;

- значим принос представлява и изясняването на съотношението между прилагането на различните свободи на движение и данъчното облагане, както и особеното значение на данъчноправния фактор при свободното движение на стоки, свободата на установяване и свободното предоставяне на услуги;

- като особено значим приносен момент в изследването може да се определи очертаването на границите в упражняването на основните свободи на движение, чрез подробното изследване на общите и специални правила на допустими изключения и ограничения в прилагането на различните свободи на движение;

- изключително интересно и разкриващо оригиналност включително на равнището на доктрината в рамките на целия ЕС е развитото от автора виждане за очертаване на свързаността между основните свободи на движение чрез практиката на Съда на ЕС относно достъпа до пазара, защитата на основните права и допустимите ограничения в прилагането на основните свободи на движение;

- оригинален приносен характер отвъд националната доктрина за правото на ЕС представлява и развитата в Глава V линия на анализ, свързана с налагането на предоставянето на услуги като основно измерение на вътрешния пазар вследствие на промяната на икономическите отношения и в резултат на приемането на Директива 2006/123/ЕО относно либерализирането на предоставянето на услуги;

- накрая, особен интерес отвъд българската доктрина несъмнено представлява и авторовата теза за определящото значение, което има прилагането на основните свободи на движение и изграждането на вътрешния пазар за формирането на правната система на ЕС и утвърждаването на най-значимите специфични принципи на прилагане на интеграционното право.

Осъщественото от Христо Христов изследване се основава на особено богат научен апарат, съдържащ значителен кръг източници на доктрината на френски и английски език, също както и респектиращо голям брой актове на Съда на Европейския съюз, свързани с прилагане на уредбата на вътрешния пазар и основните свободи на движение. Авторът коректно е взел предвид и вече осъществените изследвания от български автори, свързани с отделни елементи на изследваната от него проблематика. Монографичният труд на Христо Христов демонстрира изключително задълбочен поглед върху съдебната практика на Съда на ЕС, за което свидетелства обстоятелството използване на съдебната практика при изясняване на правния режим на различните свободи на движение, като за целите на изследването са използвани общо над 1500 решения на Съда на Европейския съюз.

Предложеното за рецензиране монографично изследване разкрива богата правна култура на кандидата и ясно доказва изградена способност за задълбочени и мащабни научни анализи по многопластови проблеми и интердисциплинарни въпроси.

Позволявам си обаче да споделя и някои бележки, които би следвало да се вземат предвид при следващо преработване на труда с цел подобряване. Първо, може настоятелно да се препоръча опростяване, поне чрез използване на по-кратки изречения. Второ, трудът само би спечелил от доразвитие на структурата и техниката на изложението при поставяне на графичен акцент върху основните смислови елементи. Трето, абсолютно наложително е включването в изследването на аргументи от българската съдебна практика, свързана с упражняване на различните свободи на движение, което би направило този труд още по-ценен за практикуващите юристи и правоприлагането у нас. Накрая, трудът би спечелил и от ясното очертаване на връзката между функционирането на вътрешния пазар, прилагането на основните свободи на движение и различните политики на Европейския съюз. Несъмнено необходимо е – дори в отделно съчинение – задълбочено да се изследват последиците за Вътрешния пазар от действието на Хартата на основните права на ЕС.

Като обобщение мога да приема, че представеният труд – с посочените нефундаментални слабости – представлява цялостен и високо

качествен монографичен хабилитационен труд с доктринална и практическа полезност. Той следва да се разглежда като съществен компонент в изграждането на българската доктрина по Право на ЕС и ще заеме подобаващо се място в учебния инструментариум както в университетското, така и в професионалното образование на българския юрист.

V. Заключение.

Предвид изискванията на чл. 24 (1) на ЗРАСРБ приемам за установено, че кандидатът гл. ас. д-р Христо Илков Христов отговаря на условията за заемане на академичната длъжност "доцент":

1. има придобита образователна и научна степен "доктор";
2. не по-малко от две години:
 - а) е заемал академична длъжност "главен асистент"
 - б) отделно от това е бил преподавател, включително хоноруван, както и член на научноизследователски екип в същото висше училище;
3. представил е публикуван монографичен труд, който да не повтаря представените за придобиване на образователната и научна степен "доктор" и отговаря на високите изисквания за качествен научен труд.

Въз основа на изложеното изразявам ПОЛОЖИТЕЛНА ОЦЕНКА на кандидатурата на гл. ас. д-р Христо Илков Христов и ще ГЛАСУВАМ ЗА решение на научното жури да предложи на Факултетния съвет избирането му за „доцент по Право на Европейския съюз”.

София, 7 август 2018 г.

**Проф. д.ю.н. Атанас СЕМОВ,
Носител на Катедра „Жан Моне” на ЕС**